

**Centralne Muzeum Jeńców Wojennych
w Łambinowicach-Opolu**

Anna Wickiewicz

**Niewola w brytyjskim mundurze.
Stalag VIII B (344) Lamsdorf**

Opole 2016

Wstęp

Stalag VIII B (344) Lamsdorf (od 1945 r. Łambinowice; Górny Śląsk), nazywany *Britenlager*, stał się w czasie II wojny światowej największym obozem dla jeńców brytyjskich¹. Znalazł się tu co trzeci żołnierz w brytyjskim mundurze wzięty do niemieckiej niewoli, w sumie blisko 48 tys. jeńców². Byli to żołnierze walczący na różnych frontach wojny, wzięci do niewoli pod Dunkierką, Narwikiem, na Bałkanach, w Afryce Północnej, podczas ewakuacji Krety, po klęsce rajdu na Dieppe. Prócz żołnierzy wojsk lądowych trafiali tu komandosi – żołnierze sił specjalnych, nieliczna grupa marynarzy, a nawet grupa podoficerów brytyjskiego lotnictwa. Ci ostatni to piloci samolotów myśliwskich i członkowie załóg bombowców, zestrzeleni i wzięci do niewoli w okresie bitwy o Anglię czy podczas nalotów dywanowych na III Rzeszę w latach 1943–1944³. Ponadto wśród jeńców był personel medyczny: lekarze, sanitariusze, oraz kapelani różnych wyznań, którzy do obozu trafili wraz z rannymi często wprost z przyfrontowych szpitali.

Już w pierwszych tygodniach zwycięskiej dla Niemiec kampanii francuskiej 1940 r. stalag w Lamsdorf został zaplanowany jako obóz brytyjski w obrębie VIII Okręgu Wojskowego Wehrmachtu. Z tego powodu stopniowo wywożono z obozu znajdujących się tu od jesieni

¹ W pracy przyjęto całościową nazwę: Stalag VIII B (344) Lamsdorf, z uwagi na liczne zmiany organizacyjne tego jednego z największych jenieckich kompleksów obozowych. J. Sawczuk, S. Senft, *Obozy jenieckie w Lamsdorf w latach II wojny światowej*, [w:] *Obozy w Lamsdorf/Łambinowicach (1870–1946)*, red. E. Nowak, Opole 2006, s. 140.

² CMJW, M., sygn. 1, R-III i R-IV, Raporty o zmianie statusu jeńców wojennych w Stalagu VIII B Lamsdorf i Stalagu 344 Lamsdorf z lat 1940–1945; J. Banik, R. Ciasnocha, *Jeńcy wojenni różnych narodowości w obozach jenieckich w Lamsdorf w latach II wojny światowej*. *Przyczynek*, ŁRM 2005, t. 28, s. 71–87.

³ Żołnierze ci należeli do: RAF, RAAF, RCAF, SAAF i RNZAF.

1939 r. polskich żołnierzy, tak że z czasem Brytyjczycy stali się tu najliczniejszą (a od listopada 1941 r. do listopada 1942 r. byli nawet jedyną) grupą armijną, dając niemieckim władzom asumpt do używania nazwy *Britenlager* – obóz brytyjski⁴.

O ulokowaniu jeńców brytyjskich w Lamsdorf zadecydowało kilka istotnych czynników. Położony daleko od linii frontu w 1940 r. był jednym z najdalej wysuniętych na wschód III Rzeszy obozem jenieckim. Wypełniano w ten sposób przepisy konwencji genewskiej, nakazujące umieszczanie jeńców z dala od obszarów objętych działaniami zbrojnymi⁵. Zaplanowanie obozu tuż przy linii kolejowej w sąsiedztwie górnośląskiego okręgu przemysłowego okazało się bardzo istotne ze względu na możliwość wykorzystania pracy jeńców na rzecz gospodarki niemieckiej. Wreszcie położenie na obszarze dawnego pruskiego i niemieckiego poligonu, we względnej izolacji od dużych osad i miast, zapewniało dyskrecję i jednocześnie utrudniało podejmowanie skutecznych ucieczek. (*Nota bene*, już w czasie I wojny światowej Brytyjczycy przebywali w obozie jenieckim Lamsdorf. Zdarzały się nawet przypadki, że ci sami jeńcy byli tam dwukrotnie: w czasie I i II wojny światowej).

„My, jeńcy Stalagu VIII B, reprezentujący Brytyjską Wspólnotę Narodów, Imperium Brytyjskie i Siły Sprzymierzone [...]” – tymi słowami starszy obozu brytyjskiego (*camp leader*) Sidney Sheriff próbował opisać wszystkich osadzonych w obozie⁶. Sami Niemcy, używając określenia „Brytyjczycy”, mieli świadomość dużego zróżnicowania żołnierzy w brytyjskich mundurach – od „wyspiarzy” po Hindusów, muzułmanów i sikhów.

Kim zatem są bohaterowie niniejszej publikacji? Jednym z podstawowych założeń metodologicznych stało się poprawne zdefiniowanie

⁴ CMJW, M., sygn. 1, R-I, kl. 208; J. Sawczuk, S. Senft, dz. cyt., s. 140.

⁵ Konwencja dotycząca traktowania jeńców wojennych, podpisana w Genewie 27 lipca 1929 r., DzU RP z 1932 r. Nr 103 poz. 866, art. 7.

⁶ *Stalag VIII B Sends Greetings. "Loving Thoughts and Best Wishes"*, „The Times” 1943 z 24 XII, s. 2. Brytyjska Wspólnota Narodów (The British Commonwealth of Nations) składała się wówczas ze Związku Australijskiego, Wolnego Państwa Irlandzkiego, a także Nowej Funlandii, Dominium Nowej Zelandii, Unii Południowoafrykańskiej oraz Dominium Kanadyjskiego. Na mieszkańców Commonwealthu nałożony został obowiązek solidarnej obrony wspólnoty, w tym celu utworzono wzorowane na angielskich siły zbrojne poszczególnych dominiów, a służący w nich żołnierze coraz częściej postrzegani byli właśnie jako Brytyjczycy. W.D. McIntyre, *The Commonwealth of Nations. Origin and Impact 1869–1971*, Oxford 1977.

Fot. 1. Jeńcy brytyjscy w Lamsdorf. Źródło: CMJW, Muzealia, nr inw. 2297/2009

pojęcia *Briten* – „Brytyjczycy”, używanego w dokumentach obozowych wytworzonych przez niemiecką administrację. Już w listopadzie 1939 r. australijski korespondent wojenny i historyk wojskowości dr Charles E.W. Bean widział konieczność wprowadzenia uniwersalnego określenia służącego opisaniu składu oddziałów walczących ze wspólnym wrogiem. Wskazywał, że dla żołnierzy spoza metropolii, np. dla jego rodaków, „oddziały brytyjskie” znaczą tyle co „nieaustralijskie”. Problem pozostał właściwie nierozwiązany, bo bezskutecznie próbowano w czasie wojny wprowadzić termin „brytyjskie imperialne” (*British Imperial*) oddziały w znaczeniu „pochodzące z brytyjskiego imperium”⁷.

Za przyjęciem jak najszerzej definicji pojęcia „Brytyjczycy” przemawia konieczność podkreślenia wysiłku militarnego przedstawicieli wszystkich narodów i grup etnicznych walczących w szeregach armii brytyjskiej. Wszędzie tam, gdzie będzie to tylko narracyjnie uzasadnione i możliwe, będzie podana narodowość jeńca. Różnicowanie narodowościowe i etniczne Brytyjskich Sił Zbrojnych było cechą immanentną tej formacji i nie występowało wówczas nigdzie indziej, z wyjątkiem szeregów Armii Czerwonej i wojsk francuskich. Z tego powodu wspo-

⁷ G. Long, *Official History of Australia in the War of 1939–1945*, vol. 1: *To Benghazi*, Canberra 1961, s. 73.

mniany niemiecki pragmatyzm biurokratyczny nazywał Brytyjczykami wszystkich wziętych do niewoli w brytyjskich mundurach. Od kwietnia 1942 r. dowództwo Wehrmachtu uznało, że wszystkich żołnierzy służących w brytyjskim wojsku oraz oddziałach dominialnych „należy nazywać jeńcami brytyjskimi”⁸. Jednak rok później rozpoczęto prowadzenie stałej skrupulatnej ewidencji tych jeńców, uwzględniając różne narodowości (aż 29).

Na podstawie zachowanych relacji i opublikowanych wspomnień możemy z dużą dozą prawdopodobieństwa założyć, że pobyt w Stalagu VIII B (344) Lamsdorf został zapamiętany przez większość osadzonych w nim żołnierzy brytyjskich jako wyjątkowo traumatyczny. Szczególnie mocno podkreślali to ci, którzy doświadczyli pobytu w kilku obozach jenieckich i mieli możliwość porównania panujących w nich warunków. James Stedman stwierdził z przekonaniem, że był to najgorszy obóz, w którym przebywał. Po jednej z wizytacji obozu przedstawiciele Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża (MKCK) skonstatowali, że w porównaniu do innych obozów dla jeńców brytyjskich ten uznają za najgorszy. Wielu jeńców wprost określało Lamsdorf mianem *hell camp* ('piekielny obóz'). Odpowiedzialnych za skandaliczne warunki panujące w obozie napiętnował nawet publicznie premier Wielkiej Brytanii Winston Churchill⁹.

Problemy w stalagu wynikały przede wszystkim z braku odpowiedniej infrastruktury, pozwalającej na zapewnienie jeńcom możliwości realizacji najbardziej podstawowych potrzeb. Potęgowało je przeludnienie – zwłaszcza od jesieni 1943 r., z czym jeńcy nie zetknęli się nigdzie indziej w takim stopniu. Udało się im jednak stworzyć sprawnie działający samorząd jeniecki, funkcjonalne struktury pozwalające na zaspokojenie potrzeb kulturalnych, oświatowych, sportowych, a przede wszystkim religijnych. Wreszcie prężnie działająca grupa personelu medycznego stworzyła w Lamsdorf szpital obozowy, jeden z najlepiej wyposażonych, uznawany przez wizytatorów MKCK za najlepszy w całym Niemczech. Warto pamiętać, że mimo stosowanych wobec jeńców brytyjskich szykan i represji, mimo przeludnienia, niedożywienia

⁸ CMJW, M., sygn. 19, R-II, kl. nn., Rozporządzenie OKW nr 12 z 8 IV 1942 r.

⁹ J. Stedman, *Life of a British POW in Poland*, Braunton 1992, s. 22; S.P. Mackenzie, *The Colditz Myth. British and Commonwealth Prisoners of War in Nazi Germany*, Oxford 2004, s. 100; TNA, WO 224/27, Raport MKCK z 29 X 1943 r.; R. Pape, *Boldness Be My Friend*, London 1953, s. 138; TNA, FO 916/22, Pismo Biura Spraw Zagranicznych z 10 II 1941 r., s. 223.

Fot. 2. Jeńcy hinduscy. Źródło: AWM, Photographs, sygn. P10548.001

i zmuszania do ciężkiej pracy byli grupą traktowaną relatywnie najlepiej, zwłaszcza gdy zestawia się ich los z losem radzieckich czy polskich żołnierzy, przebywających w tym samym czasie w obozach Lamsdorf.

Historia brytyjskich jeńców w niemieckiej niewoli w okresie II wojny światowej to temat bardzo często podejmowany w anglojęzycznej historiografii (szczegółowy wykaz bibliografii znajduje się na końcu opracowania). Dzięki zbeletryzowanym opowieściom i filmom, takim jak m.in.: *The Great Escape*, reż. John Sturges, czy *The Password is Courage*, reż. Andrew L. Stone, pewne wątki stały się wręcz częścią kultury masowej i żyją własnym życiem. Stąd zapotrzebowanie na prace, w których próbuje się przywrócić obraz jenieckiej codzienności zgodny z ustaleniami historiograficznymi¹⁰. Ich ważnym uzupełnieniem są filmy dokumentalne pt. *The Long March to Freedom*, reż. Stephen Saunders,

¹⁰ D. Rolf, *Prisoners of the Reich. Germany's Captives 1939–1945*, London 1989; O. Clutton-Brock, *Footprints on the Sands of Time. RAF Bomber Command Prisoners-of-War in Germany 1939–1945*, London 2003; *Stories of the RAAF POWs of Lamsdorf Including Chronicles of Their 500 Miles Trek*, eds. J.E. Holliday, D.A. Radke, Darlinghurst 1992; V. Formánek, *Spojenci za ostnatým drátem*, [b.m.] 2004; S.P. Mackenzie, dz. cyt.

oraz *Nobody's Heroes*, reż. Colin McRae. Historia Brytyjczyków internowanych w Stalagu VIII B (344) Lamsdorf, a więc w obozie, którego dzieje znalazły odzwierciedlenie w wyjątkowo dużej liczbie prac naukowych, nie doczekała się jednakże do dziś całościowego opracowania na gruncie polskiej historiografii. W powojennej Polsce temat ten poruszany był zwykle w szerszym kontekście badania losów jeńców brytyjskich w niewoli Wehrmachtu, począwszy od pionierskiej pracy Jacka Wilczura *Anglosasi, nie jesteście Aryjczykami*, wydanej w 1964 r., a skończywszy na opublikowanej pół wieku później pracy Anny Zapalec *Druha strona sojuszu. Żołnierze brytyjscy w Polsce w czasie II wojny światowej*¹¹.

Jeńcy brytyjscy w Lamsdorf to zagadnienie, które po raz pierwszy zostało omówione w pierwszej monografii kompleksu obozowego Lamsdorf z lat II wojny światowej przez Janusza Sawczuka¹². Po kolejnych 20 latach artykuły o jeńcach brytyjskich w Stalagu VIII B (344) Lamsdorf opublikowały Róża Bednorz oraz Anna Wickiewicz¹³. Jednak to przede wszystkim poszczególne aspekty życia codziennego jeńców brytyjskich w kontekście traktowania osadzonych różnych narodowości budziły zainteresowanie badawcze historyków. Praca przymusowa i warunki bytowe to zagadnienie, które opracowali Stanisław Senft i Horst Więcek¹⁴. Szerzej na temat wykorzystania jeńców brytyjskich w górnośląskim przemyśle chemicznym i papierniczym napisali Fran-

¹¹ J. Wilczur, *Anglosasi, nie jesteście Aryjczykami*, Warszawa 1964; A. Zapalec, *Druha strona sojuszu. Żołnierze brytyjscy w Polsce w czasie II wojny światowej*, Gdańsk 2014.

¹² J. Sawczuk, *Hitlerowskie obozy jenieckie w Łambinowicach w latach 1939–1945. Studium monograficzne*, Opole 1974.

¹³ R. Bednorz, *Żołnierze brytyjscy za drutami stalagów VIII B i 344 w Lamsdorf-Łambinowicach*, ŁRM 1993, t. 16, s. 7–28; też, *Dzień powszedni jeńca w stalagach VIII B, 318/VIII F i 344 Lamsdorf (1939–1945)*, [w:] *Szkice z dziejów obozów w Lamsdorf/Łambinowicach. Historia i współczesność*, z. 1, red. E. Nowak, Opole 1998, s. 59–72; A. Wickiewicz, *Życie codzienne żołnierzy brytyjskich w obozie jenieckim w Lamsdorf w latach II wojny światowej*, „Zeszyty Naukowe Akademii Obrony Narodowej” 2003, nr 4, s. 403–419; też, *Żołnierze brytyjscy w niewoli Wehrmachtu (1939–1945) w świetle zbiorów Centralnego Muzeum Jeńców Wojennych w Łambinowicach-Opolu*, ŁRM 2006, t. 28, s. 139–151; A. Lenkiewicz, *Pomoc organizacji humanitarnych dla jeńców brytyjskich w Stalagu VIII B/344 Lamsdorf*, [w:] *Szkie...*, z. 2, Opole 2000, s. 112–118.

¹⁴ H. Więcek, *Warunki pracy i bytowania jeńców wojennych w górnośląskim górnictwie węgla kamiennego w latach II wojny światowej*, ŁRM 1974, t. 1, s. 64–100; tegoż, *Zatrudnienie jeńców w górnośląskim górnictwie węgla kamiennego w okresie II wojny światowej*, Opole 1970; S. Senft, *Jeńcy wojenni i robotnicy przymusowi zatrudnieni w rolnictwie śląskim w latach 1939–1945*, Opole 1978; tegoż, *Sytuacja zdrowotna przymusowych robotników i jeńców*

ciszek Piper, Wiesław Lesiuk i Danuta Kisielewicz¹⁵. Natomiast kwestie zatrudnienia Brytyjczyków w oddziale roboczym IG Farben, Auschwitz III Monowitz (Monowice) szczegółowo opracował Piotr Setkiewicz¹⁶. Temat dotyczący życia religijnego w obozach jenieckich w Lamsdorf w kilku artykułach poruszył Norbert Honka¹⁷. Z kolei o organizowanych tam świętach Bożego Narodzenia pisała Renata Wilkoszewska¹⁸. Działalnością kulturalno-oświatową oraz sprawą pochówku jeńców brytyjskich zajmowała się Violetta Rezler-Wasielewska¹⁹. Natomiast wątek życia sportowego dość szeroko rozwinął Wojciech Pórchłopek²⁰. Kilku interesujących opracowań doczekały się także aspekty dotyczące jenieckiego ruchu oporu i uciezek jeńców²¹. Temat traktowania zbrodni dokonywanych na jeńcach wojennych opracowali Stanisław

wojennych zatrudnionych w rolnictwie na Śląsku w latach 1939–1945, „Studia Śląskie” 1977, t. 31, s. 145–165.

¹⁵ F. Piper, Oddział roboczy brytyjskich jeńców wojennych (ze Stalagu VIII B Lamsdorf, później VIII D Teschen) w Trzebinii 1943–1944, ŁRM 1978, t. 2, s. 49–68; W. Lesiuk, Zatrudnianie jeńców wojennych i cywilnych robotników przymusowych w przemyśle śląskim na przykładzie zakładów celulozowo-papierniczych w Krapkowicach i zakładów koksochemicznych w Zdzeszowicach (1939–1945), ŁRM 1982, t. 5, s. 85–96; D. Kisielewicz, Hitlerowskie obozy pracy przy zakładach chemicznych w Kędzierzynie i Blachowni Śląskiej podczas II wojny światowej, „Szkice Kędzierzyńsko-Kozielskie” 1985, t. 1, s. 91–105.

¹⁶ P. Setkiewicz, Wybrane problemy z historii IG Werk Auschwitz, „Zeszyty Oświęcimskie” 1988, nr 22, s. 118–124.

¹⁷ N. Honka, Przyczynek do życia religijnego w obozach Lamsdorf/Łambinowice 1870–1945, [w:] *Szkice...*, z. 1, s. 34–50; tegoż, Życie religijne w obozach jenieckich w Lamsdorf/Łambinowice podczas II wojny światowej, ŁRM 1993, t. 16, s. 29–39.

¹⁸ R. Wilkoszewska, Święta Bożego Narodzenia w obozach jenieckich w Lamsdorf w latach II wojny światowej, ze szczególnym uwzględnieniem Stalagu VIII B/344 Lamsdorf, [w:] *Szkice...*, z. 3, Opole 2007, s. 78–104.

¹⁹ V. Rezler-Wasielewska, Działalność kulturalno-oświatowa w obozach jenieckich Lamsdorf (1939–1945). Wybrane aspekty, [w:] *Szkice...*, z. 1, s. 23–34; tejże, Łambinowickie cmentarze jenieckie w świetle najnowszych ustaleń, ŁRM 1995, t. 18, s. 27–45; tejże, Sprawa pochówku jeńców obozów Lamsdorf (1939–1945), ŁRM 2000, t. 23, s. 45–69.

²⁰ W. Pórchłopek, Przejawy życia sportowego w obozach jenieckich w Lamsdorf w latach II wojny światowej, [w:] *Szkice...*, z. 1, s. 50–59.

²¹ W. Pórchłopek, Ucieczki z obozów jenieckich Lamsdorf w latach II wojny światowej, [w:] *Szkice...*, z. 2, s. 85–101; E. Haneman, Ucieczki brytyjskich lotników z obozu w Lamsdorf-Łambinowice (nieznane epizody), ŁRM 1993, t. 16, s. 133–134; S. Datner, Ucieczki z niewoli niemieckiej 1939–1945, Warszawa 1966; A. Wickiewicz, Władze niemieckie wobec uciezek jeńców wojennych w latach 1939–1945 ze szczególnym uwzględnieniem jeńców brytyjskich, [w:] *Prace uczestników studium doktoranckiego Uniwersytetu Opolskiego. Historia*, red. A. Filipczak-Kocur, Opole 2006, s. 137–145.

Łukowski i Szymon Datner²². Natomiast zagadnienie dotyczące poddania jeńców brytyjskich specyficznej represji – zakuwaniu w kajdany – przybliżył Piotr Stanek²³. Tematem ewakuacji i wyzwolenia obozu Lamsdorf zajmował się Damian Tomczyk²⁴. Los osadzonych w nim jeńców brytyjskich znalazł swe odbicie w opracowanym przez Janusza Sawczuka i Stanisława Senfta rozdziale monografii o obozach w Lamsdorf/Łambinowicach²⁵.

Oprócz wspomnianych wyżej publikacji w książce wykorzystano – w sposób możliwie wyczerpujący – materiały archiwalne zdeponowane w zbiorach Centralnego Muzeum Jeńców Wojennych w Łambinowicach-Opolu (CMJW) oraz inne zgromadzone dzięki wysiłkom autorki i pracowników Muzeum. Materiały pozyskane z archiwów w kraju, Niemczech, Szwajcarii i Wielkiej Brytanii wymagają z pewnością uzupełnienia o informacje znajdujące się w archiwach rosyjskich. Istotną rolę w rekonstrukcji losów jeńców brytyjskich w Stalagu VIII B (344) Lamsdorf odegrała bardzo obfita literatura wspomnieniowa, której najbogatsze zbiory posiada Imperial War Museum w Londynie. Podobne zbiory gromadzono w innych instytucjach. Składają się na nie relacje uczestników wojny, żołnierzy szeregowych, oficerów, lotników, marynarzy, którzy w obozach pełnili różne, często odpowiedzialne funkcje, jak chociażby starszego obozu czy lekarza. Do najcenniejszych poznać należą wspomnienia osób, które zaangażowane były w aktywność oświatową, sportową, artystyczną, działalność konspiracyjną polegającą na prowadzeniu przygotowań do ucieczki z terenu obozu, a także udzielały pomocy medycznej.

Książka napisana jest w układzie problemowym przy zachowaniu chronologii wydarzeń i składa się z siedmiu rozdziałów. W pierwszym omówiono liczebność i skład narodowościowy jeńców brytyjskich, kierowanych do Stalagu VIII B (344) Lamsdorf w kolejnych latach woj-

²² S. Łukowski, *Zbrodnie hitlerowskie w Łambinowicach i Sławięcicach na Opolszczyźnie w latach 1939–1945*, Katowice 1965; tegoż, *Zbrodnie hitlerowskie na Śląsku Opolskim w latach 1933–1945*, Wrocław 1978; S. Datner, *Zbrodnie Wehrmachtu na jeńcach wojennych armii regularnych w II wojnie światowej*, Warszawa, wyd. 1 - 1961, wyd. 2 - 1964.

²³ P. Stanek, *Jeńcy w kajdanach: casus uczestników rajdu na Dieppe*, „Przegląd Historyczny” 2014, z. 4, s. 633–643.

²⁴ D. Tomczyk, *Zdobycie Stalagu 344 Lamsdorf - aspekty militarne (na tle działań w ramach operacji wiślańsko-odrzańskiej i opolskiej)*, ŁRM 1993, t. 16, s. 39–55.

²⁵ J. Sawczuk, S. Senft, dz. cyt., s. 117–260.

ny. Drugi rozdział poświęcono warunkom obozowym, tj. zakwaterowaniu, wyżywieniu oraz opiece medycznej. W następnym ukazano zagadnienia związane z działalnością samorządu jenieckiego, postawami żołnierzy w obozie, ich wzajemnymi relacjami czy stosunkiem do władz obozowych, a także szeroko rozumiane przejawy ruchu oporu. W czwartym poruszono wątek dotyczący traktowania jeńców brytyjskich przez władze niemieckie, zwłaszcza stosowane wobec Brytyjczyków działania odwetowe. W kolejnym rozdziale szeroko scharakteryzowano warunki życia i pracy jeńców w oddziałach roboczych. Życie religijne, kulturalno-oświatowe i sportowe to treść rozdziału szóstego. Natomiast w ostatnim przybliżono kwestię powrotu jeńców brytyjskich do domu. Każdy rozdział został opatrzony ilustracjami (w większości dotąd niepublikowanymi fotografiami). Z powodu niekompletności danych w źródłach czasem brakuje imion, nawet inicjałów, a także stopni wojskowych. Przypisy dla większej przejrzystości zawierają skróty, które zostały wyjaśnione w ich wykazie na końcu książki. Tłumaczenia cytatów – jeśli nie podano inaczej – dokonała autorka.

CMJW w Łambinowicach-Opolu jest instytucją o międzynarodowym charakterze, przede wszystkim ze względu na rolę depozytariusza bazy źródłowej, fundamentalnej dla badań nad problematyką jeniecką czasu II wojny światowej. Jedną ze statutowych funkcji istniejącego od ponad 50 lat Muzeum jest opieka nad kompleksem poobozowym, ulokowanym na terenie dzisiejszych Łambinowic. Istniejące tu nekropolie, na których spoczywa blisko 50 tys. ludzi różnych narodowości, są świadectwem izolacji w tym miejscu blisko 400 tys. żołnierzy podczas wojny francusko-pruskiej i obu wojen światowych. W następstwie tych ostatnich powstał niemiecki obóz repatriacyjny (1921–1924) oraz Obóz Pracy w Łambinowicach (1945–1946) dla ludności cywilnej uznanej za niemiecką, przeznaczoną do przesiedlenia w głąb Niemiec²⁶.

W 2015 r. publikacją pt. *Przystanek Lamsdorf. Powstańcy warszawscy w obozie jenieckim Stalag 344 Lamsdorf* autorstwa Piotra Stanka zainicjowano serię wydawniczą „Jeńcy Lamsdorf”²⁷, której drugim tomem jest niniejsza książka. Jej celem jest zatem przedstawienie szerokiemu kręgowi zainteresowanych syntetycznego opracowania o żołnierzach

²⁶ V. Rezler-Wasielewska, *Muzeum w Miejscu Pamięci*, Opole 2015.

²⁷ P. Stanek, *Przystanek Lamsdorf. Powstańcy warszawscy w obozie jenieckim Stalag 344, „Jeńcy Lamsdorf”*, Opole 2015.

armii brytyjskiej w Stalagu VIII B (344) Lamsdorf, którzy pozostawili swój wyraźny ślad w Miejscu Pamięci Narodowej w Łambinowicach. Książka jest ponadto formą upamiętnienia ich losów, a zarazem swoistą odpowiedzią na potrzebę rodzin jeńców brytyjskich, przybywających od wielu lat do CMJW w Łambinowicach-Opolu.

Opracowanie jest także efektem wieloletnich badań autorki nad problematyką żołnierzy brytyjskich w niewoli niemieckiej w czasie II wojny światowej, zwłaszcza osadzonych w Lamsdorf. Powstanie tego tomu nie byłoby możliwe bez zaangażowania i pomocy wielu osób. Stąd pragnę im za to serdecznie podziękować. Przede wszystkim byłym jeńcom brytyjskim oraz ich rodzinom za cenne pamiątki przekazywane do zbiorów Muzeum, ale równocześnie jego pracownikom oraz wszystkim tym, którzy przyczynili się do zredagowania i wydania książki. Słowa szczególnego podziękowania pragnę skierować do Pani Profesor Danuty Kisielewicz za jej cenne uwagi dotyczące tej pracy.

SPIS TREŚCI

Wstęp	7
Rozdział I - Drogi do Lamsdorf	17
Droga do obozu	17
Liczebność i przekrój narodowościowy jeńców	22
Rozdział II - Warunki obozowe	29
Zakwaterowanie	29
Jeniecki rozkład dnia	34
Wyżywienie i handel	37
Opieka medyczna	41
Rozdział III - Jeńcy wobec obozowej rzeczywistości	49
Samorząd jeniecki	49
Postawy i relacje	53
Przejawy ruchu oporu	57
Rozdział IV - Traktowanie jeńców brytyjskich	69
Przejawy łamania jenieckich praw	69
Represalia	74
Rozdział V - Praca przymusowa	79
Warunki pracy i życia w oddziałach roboczych	79
Naruszanie jenieckich praw w oddziałach roboczych	87
Rozdział VI - Życie religijne, kulturalno-oświatowe i sportowe	93
Życie religijne	93
Aktywność oświatowa	101
Teatr i muzyka	107
Jeniecka twórczość	113
Sport i wychowanie fizyczne	115

Rozdział VII – Drogi do domu	121
Zamiast zakończenia	133
Wykaz skrótów	142
Spis ilustracji	143
Wykaz źródeł i literatury	145
Summary	151
Zusammenfassung	152